

ARVYDAS PACEVIČIUS

BAŽNYČIŲ ARCHYVŲ SLĖPINIAI: MARIJOS PILSUDSKIENĖS PALAIKŲ PERLAIDOJIMO DOKUMENTAS SUGINČIUOSE*

1935 metais birželio 1 d. Suginčiuose (Kaišiadorių vyskupija, Molėtų dekanatas), „vietinėse, [esančiose] šalia bažnyčios, kapinėse“, laidojimo rūsyje, įrengtame į šiaurės rytus nuo bažnyčios, buvo ekshumuoti Marijos Bilevičiūtės-Pilsudskienės (1843–1884), Juzefo Pilsudskio motinos, palaikai ir, vykdant paskutinę Lenkijos maršalo valią¹, perlaidoti Vilniaus Rasų kapinėse kartu su J. Pilsudskio širdimi². Šeimyniniame Michałowskių³, iš kurių pagal motinos Helenos iš Michałowskių liniją paveldėjo Suginčių dvarą, kape M. Pilsudskienė šalia 1882 m. mirusių vaikų dvynių Piotro ir Teodoros buvo palaidota 1884 m. rugsėjo 12 d.

* Publikacija parengta vykdant projektus „Vilniaus bažnytinės provincijos archyvų dokumentų ir knygų metaduomenų informacijos sistemos plėtra, sklaida ir prieiga“ ir „Lietuvos Krikšto įprasminimas ir refleksija: europėjimo šaltinių kritika, sisteminimas, istoriografinis vaidmuo“, remiamus LVMSF.

¹ Teigiama, kad 1935 m. gegužės 13 d., praėjus dienai po J. Pilsudskio mirties, jo našlė perdavė vienam iš maršalo adjutantų tekstą, pavadintą „Staigios mirties atvejui“ (*Na wy-padek nagłej śmierci*), reiškusį paskutinę J. Pilsudskio valią: „Įpareigoju visus, kurie mane mylėjo, atgabenti mano motinos palaikus iš Suginčių Ukmergės apskrityje į Vilnių ir palaidoti didžiausio Lenkijos karžygio motiną aukščiau manęs. Tegul išdidi širdis ilsisi prie išdidžios motinos pėdų“ (*A zaklinam wszystkich co mnie kochali sprowadzić zwłoki mojej matki z Sugint Wilkomirskiego powiatu do Wilna i pochować matkę największego rycerza Polski nade mną. Niech dumne serce u stóp dumnej matki spoczywa. [...]*). – Visą J. Pilsudskio paskutinės valios tekstą žr.: <http://www.komendant.cal.pl/content/view/464/136/>. Žiūrėta 2008 12 10.

² Iškilminga perlaidojimo ceremonija įvyko 1936 m. minint J. Pilsudskio mirties metines ir parengus Rasų kapinėse atitinkamą vietą. Iki tol palaikai buvo saugomi Vilniuje, Šv. Teresės bažnyčioje.

³ Žinoma, kad Suginčių kapinėse, greičiausiai Michałowskių šeimos kape ar koplyčioje, 1822 m. birželio 5 d. buvo palaidota vos pusantrų metų sulaukusi bajoraitė Margarita Helena Dorotėja Michałowska. Žr. Molėtų parapijoje 1817–1827 m. mirusiųjų metrikų knygą, saugomą Molėtų bažnyčios archyve.

Plačiau pasidomėti M. Pilsudskienės palaikų perlaidojimo istorija paskatino ne tik Suginčių bažnyčios archyve (klebonijoje) aptiktas ir čia publikuojamas dokumentas – „ekshumacijos aktas“ (lenk. *akt ekshumacji*)⁴, beje, remiantis liudytojo ir dalyvio korespondento Zygmunto Ugiańskio⁵ informacija, surašytas Suginčių klebonijoje⁶. Neseniai internete paskelbtos nuotraukos iš Česlavo ir Ryšardo Mackevičių archyvo (*Archiwum Czesława i Ryszarda Mackiewiczów*)⁷, atskleidžiančios šio politinį, tarpvalstybinį mastelį įgijusio įvykio detales, dalyvius, aplinką. Klasikinėje istoriografijoje perlaidojimo faktas nėra plačiau aptariamas⁸, o štai naujausiuose tyrinėjimuose⁹, skirtuose lenkų–lietuvių stereotipų formavimuisi ir sklaidai, šis įvykis aprašytas gan plačiai, remiantis dalyvių atsiminimais ir Lietuvos archyvuose saugoma medžiaga: „Po Pilsudskio mirties **Katelbachas** (pajuodinta mano. – A. P.) 1935 metų birželyje, padedant lenkų [tautinės] mažumos organizacijoms, surengė maršalo motinos Marijos Bilevičiūtės-Pilsudskienės palaikų ekshumaciją iš kapo Suginčiuose netoli Utenos. Ekshumacijoje **birželio 2 dieną** (pajuodinta mano. – A. P.) dalyvavo delegacijos iš visos Lietuvos, o prie karsto susirinko apie 200 asmenų“¹⁰.

⁴ Be pavadinimo, pradžia *Dziła się w Sugintach powiatu Uciańskiego w Republice Litewskiej*. Kaišiadorių vyskupijos, Molėtų dekanato, Suginčių bažnyčios archyvas (toliau – SBA), be signatūros.

⁵ *Chata Rodzinna* redaktorius, dalyvavo M. Pilsudskienės palaikų perlaidojimo ceremonijoje. Fotografiją kartu su Julianu Urniažu, knygyno „Stella“ savininku Kaune, Mieczysławu Lepeckiu, Czesławu Kadenacy, Stanisławu Giedgowdu, J. Pilsudskio giminaičiu, redaktoriumi Kazimieru Szwoynickiu prie M. Pilsudskienės karsto po ekshumacijos žr.: <http://www.kresy.pl/historia,archiwalia,wydarzenia-2?zobacz/ekhumacja-ciala--matki-marszalka>. Žiūrėta 2008 12 11.

⁶ „Z Sugint do Wilna. Powrotna droga zwłok Matki Marszałka Piłsudskiego (od specjalnego korespondenta)“, *Dzień Polski*, Kaunas, Poniedziałek, 3 czerwca 1935 r., p. 1.

⁷ *Ek[s]humacja ciała Matki Marszałka. Dokumentacja fotograficzna ekshumacji zwłok Marii z Billewiczów Piłsudskiej - Matki Marszałka Józefa Piłsudskiego*.

<http://www.kresy.pl/historia,archiwalia,wydarzenia-2?zobacz/ekhumacja-ciala--matki-marszalka>. Žiūrėta 2008 12 08.

⁸ Pavyzdžiui, mokslo populiarioje autobiografinėje monografijoje, palydėtoje Algio Kasperavičiaus analitiniu straipsniu, apie J. Pilsudskį: D[arija] Nalenč, T[omašas] Nalenčius. *Juzefas Piłsudskis*, Vilnius: Mintis, 1991.

⁹ Krzysztof Buchowski. *Szkice polsko-litewskie czyli o nielatwym sąsiedztwie w pierwszej połowie XX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2006. Sutrumpintą versiją internete žr.: <http://www.nasz-czas.lt/416/czas.html>. Žiūrėta 2008 12 09.

¹⁰ „Po śmierci Piłsudskiego, Katelbach w czerwcu 1935 r. przy pomocy organizacji polskiej mniejszości zorganizował ekshumację zwłok matki marszałka, Marii z Billewiczów

Kaip matyti iš pateiktos citatos, autorius netiksliai užrašė Utenos vietovardį (matyt, nežinojo jo autentiškos formos; kita vertus, lietuviškuose tekstuose iškraipomi lenkiški tikriniai vardai). Komplikuotesnė istoriniame darbe pateikta klaidinga datos versija, taip pat akcijos organizatoriaus nuopelnų priskyrimas žurnalistui, neoficialiam Lenkijos ambasadoriui Lietuvoje Tadeušui Katelbachui, 1933–1937 metais „Lenkijos laikraščio“ (*Gazeta Polska*) korespondentui Kaune. Žinoma, kad T. Katelbachas aktyviai reikėsi įvairiose Lietuvos visuomeninio gyvenimo srityse, taip pat, anot to meto spaudos, visus metus prižiūrėjo Suginčiuose M. Pilsudskienės kapą, ant kurio buvo pastatytas juodas medinis kryžius be užrašo¹¹. Tačiau, kaip rodo parašai ekshumacijos akte ir perlaidojimo priešistorė, organizatorių buvo daugiau. Pažymėtina, kad pasirengimą M. Pilsudskienės palaikų perlaidojimui bei pačią ceremoniją plačiai apžvelgė Lietuvos lenkų spauda – pavyzdžiui, „Lenkų diena“ (*Dzień Polski*)¹², santūriau ir kritiškiau – Lietuvos oficiozas „Lietuvos aidas“¹³.

Publikuojamas dokumentas svarbus keliais aspektais. Visų pirma, jame fiksuojamas komplikuoatų Lenkijos ir Lietuvos tarpukario santykių epizodas, kai didelė Lietuvos lenkų ir svečių iš Lenkijos delegacija, gavusi

Pilsudskiej z grobu w Sugintach (Suginčiai) koło Uciany (Utėna) (taip originale. – A. P.). W ekshumacji 2 czerwca (pajuodinta mano – A. P.) wzięły udział delegacje z terenu całej Litwy, nad grobem zgromadziło się ponad 200 osób“. – Krzysztof Buchowski, *Szkice polsko-litewskie czyli o niełatwym sąsiedztwie w pierwszej połowie XX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2006, p. 143.

¹¹ „Z Sugint do Wilna. Powrotna droga zwłok Matki Marszałka Piłsudskiego (od specjalnego korespondenta)“, *Dzień Polski*, Kaunas, Poniedziałek, 3 czerwca 1935 r., p. 1.

¹² „Garść ziemi z Sugint na grób Marsz. Piłsudskiego. *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 21 maja 1935 r., s. 1; Urna z ziemią z miejsc drogich Marsz. Piłsudskiemu“, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 21 maja 1935 r., p. 2; „Pryjazd p. p. Cz. Kadenacego i M. Lepeckiego, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 28 maja 1935 r., p. 1; „Uroczystości żałobne w Sugintach odbędą się jutro przed południem“, *Dzień Polski*, Kaunas, Piątek, 31 maja 1935 r., p. 1; „Serce Marszałka Piłsudskiego przewieziono już do Wilna“, *Dzień Polski*, Kaunas, Piątek, 31 maja 1935 r., p. 1; „Dzisiaj przewiezienie szczątków Matki Marsz. Piłsudskiego z Sugint do Wilna“, *Dzień Polski*, Kaunas, Sobota, 1 czerwca 1935 r., p. 1; „Z Sugint do Wilna. Powrotna droga zwłok Matki Marszałka Piłsudskiego (od specjalnego korespondenta)“, *Dzień Polski*, Kaunas, Poniedziałek, 3 czerwca 1935 r., p. 1; „Serce Marszałka Piłsudskiego przewieziono do Wilna“, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 4 czerwca 1935 r., p. 2.

¹³ „Kaip iš Suginčių išvežti Pilsudskienės palaikai“, *Lietuvos aidas*, pirmadienis, birželio 3 d., p. 1; „Pilsudskio motinos palaikų sutikimas“, *Lietuvos aidas*, pirmadienis, birželio 3 d., p. 1.

Lietuvos Respublikos valdžios sutikimą, atvyko į ponų „pamirštą“ bažnytkaimį. Pakeliui ir grįžtant atgal į Vilnių buvo demonstruojamas solidarumas su vietiniais gyventojais, ypač prie dvarų: buvo giedamos giesmės, skambėjo varpai, taigi iš esmės atlikta propagandinė-patriotinė Lenkijos ir lenkų kultūros populiarinimo „Kauno Lietuvoje“ akcija. Kita vertus, kaip liudija vietinių žmonių atsiminimai, blizgančiais automobiliais atvykę „ponai“ buvo gražiai apsitaisę, ne tik fotografavę ir filmavę, bet ir valgę skanius pyragaičius, tačiau vaikų nepavaišinę¹⁴.

Svarbų vaidmenį – tiek organizacinį, tiek diplomatinį – perlaidojimo ceremonijoje atliko ilgametis charizmatinis prieškario Suginčių klebonas Adolfas Bielskis (1870–1953), kunigo karjerą pradėjęs Laukuvoje 1901 m., filialistu Suginčiuose paskirtas 1913 m., klebonu – 1926 m.¹⁵ Jis Suginčių bažnyčioje aukojo Mišias (lietuviškai ir lenkiškai), derino organizacinius reikalus, vykdė tam tikrą diplomatinę misiją. Rūpesčiai užgriuvo anksčiau, mat 1935 m. gegužės 12 d. mirus J. Pilsudskui, buvo prisiminta ir jo motinos palaidojimo vieta. Antai gegužės 18 d. Lietuvos lenkų draugijos „Šviesa“ (*Oświata*) iniciatyva į J. Pilsudskio laidotuves deleguoti atstovai Marija Parczewska ir Janas Kosska „su savim pasiėmė žemės saują iš š[viesaus] a[tminimo] Maršalo motinos, palaidotos Suginčiuose, [...] kapo. Ši žemė bus padėta prie mirusio sūnaus, taip labai mylėjusio savo motiną ir po mirties aukojančio jai savo širdį“¹⁶. Čia pat „Lenkų diena“ (*Dzień Polski*) pranešė, kad Suginčių bažnyčioje ta proga, užsakius minėtai lenkų draugijai „Šviesa“, įvyko gedulinės pamaldos už J. Pilsudskio sielą¹⁷. Kiek anksčiau Suginčiuose lankėsi mec[enatas] Krzyżanowski ir red[aktorius] Okuliczius, iš Vilniaus atvykę automobiliu ir paėmę žemės iš J. Pilsudskio

¹⁴ Leokadijos Bareikytės pasakojimas. Užrašyta 2008 11 10.

¹⁵ Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini Bissextilem MCMVIII. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1907, p. 171; Ordo Divini Officii et Missarum ad usum Dioecesis Samogitiensis seu Telsensis. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1912, p. 55; Ordo Divini officii et Missarum ad usum Dioecesis Samogitiensis seu Telsensis, in quibus Gregorianum introductum est, pro Anno Domini MCMXVII. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1916, p. 45; Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri Dioeceseos Samogitiensis pro Anno Domini MCMXXVI Conscriptus, be l. m. ir v., p. 66, ir kt.

¹⁶ „Garść ziemi z Sugint na grób Marsz. Piłsudskiego“, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 21 maja 1935 r., p. 1.

¹⁷ „Garść ziemi z Sugint na grób Marsz. Piłsudskiego“, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 21 maja 1935 r., p. 1.

motinos kapo. Vėliau ši žemė kartu su žeme nuo maršalo sesers kapo, taip pat iš Vilniaus gynėjų ir J. Pilsudskio gimtinės Zalave kapinių urnoje lėktuvu buvo nuskraidinta į Varšuvą ir galiausiai padėta maršalo garbei Krokuvėje supiltoje kalvoje¹⁸. Taigi pradiniam etape M. Pilsudskienės kapas tapo vieta, simboliniais ryšiais susieta su Lenkijos maršalo laidotuvėmis, lenkų tautos atstovai ir ideologai Suginčių kape matė tautos didvyrio stiprybės ištakas, akcentavo motinos ir sūnaus dvasinį ryšį.

Lietuvos lenkų spauda užfiksavo ir kitas perlaidojimo ceremonijos detales: Kadenacis ir Lepeckis iš Kauno į Suginčius išvyko gegužės 31 d. popiet, kartu su „Lenkijos laikraščio“ (*Gazeta Polska*) korespondentu T. Katelbachu¹⁹; tądien laikraščiai pranešė, kad ekshumacija ir pamaldos Suginčiuose planuojamos birželio 1 d. priešpiet, o gedulinga procesija į Vilnių vyks per Giedraičius. Ceremonijoje dalyvavo ne tik lenkų organizacijos, visuomenės atstovai iš Kauno, Panevėžio, Ukmergės ir Vilniaus²⁰, giminių atstovai, bet ir „minios Suginčių parapijiečių; iki šiol yra išlikę ir atsiminimų apie geraširdę valdytoją ir dosnią vietinės bažnytėlės koliatorę, mirusią 1884 m. Vilniuje ir po 11 dienų palaidotą Suginčių kapinėse“²¹. Ekshumacijos metu buvo sudarytas koridorius, kur tilpo ir korporacijos „Lauda“ nariai²², taip pat Ukmergės ir Utenos administracijos atstovai. Užmūrytą įėjimą į rūsį reikėjo atkasti, praėjimo atidarymas užtruko ilgai. Pagaliau į

¹⁸ „Urna z ziemią z miejsc drogich Marsz. Piłsudskiemu“, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 21 maja 1935 r., p. 2.

¹⁹ Viena iš internete paskelbtų Mackevičių archyvo nuotraukų atskleidžia, kad Kadenacis, Lepeckis ir Katelbachas greičiausia nakvojo Bžozovskių Jakubavo (Jakubów) dvare, Ukmergės paviete, kur, prieš išvykdami birželio 1 d. į Suginčius, nusifotografavo, adresą internete žr. išn. 7.

²⁰ Tarp Mackevičių archyvo nuotraukose identifikuotų asmenų minimi dalyvavę Zofia Surwiłłowa, Konstantinas Zyberk-Plateris, Zygmuntas Szczesny Brzozowski, Helena Charmańska, Henrykas Brzozowski, Mieczysławas Kontowtas, Janas Brzozowski, Jadwiga iš Kontowtų Brzozowska, adresą internete žr. išn. 7.

²¹ „Z Sugint do Wilna. Powrotna droga zwłok Matki Marszałka Piłsudskiego (od specjalnego korespondenta)“, *Dzień Polski*, Kaunas, Poniedziałek, 3 czerwca 1935 r., p. 1.

²² Internete paskelbtų perlaidojimo ceremonijos nuotraukų komentarai dar nurodo dalyvavus draugijų *Pochodnia*, moterų korporacijos *Znicz* iš Kauno atstovus. Žr. *Ek[s]humacja ciała Matki Marszałka. Dokumentacja fotograficzna ekshumacji zwłok Marii z Billewiczów Piłsudskiej - Matki Marszałka Józefa Piłsudskiego*.

<http://www.kresy.pl/historia/archiwalia,wydarzenia-2?zobacz/ekhumacja-ciala--matki-marszalka>. Žiūrėta 2008 12 08.

rūsį buvo įnešti iš Varšuvos atvežti karstai, kiek vėliau susirinkusieji pamatė iškeliamą vieną didelį ir du mažus karstelius, skirtus J. Pilsudskio brolio ir sesers dvynių Teodoros ir Piotro palaikams. Prie kapo prakalbą lenkiškai ir lietuviškai pasakė klebonas A. Bielskis. Greit prasidėjo iškilmingos Mišios, kuriose ypatingą įspūdį daręs sarkofagas, mat jame visai neseniai buvo iš Varšuvos į Krokuvą pervežti ir Vavelyje palaidoti J. Pilsudskio palaikai²³. Išnešus karstus, klebonijoje pasirašomas *ekshumacijos aktas* (korespondentas tiksliai išvardijo dalyvius). Gedulinga procesija per Molėtus, pakeliui skambant bažnyčių varpams, pajudėjo į Giedraičius²⁴, paskui link Vilniaus beveik nevažinētu, apaugusiu žole keliu. Administracinės linijos punkte formalumai buvo atlikti greit, už jo gedulingą procesiją pasitiko Vilniaus krašto žmonės, dalyvaujant Pilsudskio broliams Adomui, Jonui ir Kazimierui. Netoli nuo administracinės linijos Pustilkuose (lenk. Pustylki) buvo pastatyti pirmieji triumfo vartai (lenk. *brama*), jie buvo statomi visame kelyje (ypač išsiskyrė Pikeliškėse). Vilniuje karstai su palaikais buvo padėti Šv. Teresės bažnyčios rūsyje ir tik po metų, paruošus vietą ir minint J. Pilsudskio mirties metines, perlaidoti Rusų kapinėse.

„Lietuvos aidas“²⁵ kiek patikslino dalyvių (lenkų) geografiją (dar mini mi Telšiai, Kėdainiai), tarp jų būta dvarininkų. Pažymima, kad rūsį, visai apleistą ir sulygintą su žeme²⁶, pradėta ardyti 9 val. rytą, atkasus rastas vienas metalinis karstas su M. Pilsudskienės palaikais, o vaikų karstų ir palaikų neaptikta. Didelis M. Pilsudskienės karstas netilpęs į atsivežtąjį, tad jis buvęs suardytas. Klebono kalboje, be kita ko, akcentuota, kad M. Pilsudskienė norėjusi būti palaidota Suginčiuose²⁷, kur Pilsudskiai pastatę

²³ Plačiau apie J. Pilsudskio laidotuves žr. D[arija] Nalenč, T[omašas] Nalenčius, *Juzefas Pilsudskis*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 238–240.

²⁴ Anot liudytojų, perlaidojimo ceremonijos dalyviai į Suginčius atvyko vieškeliu pro Padvarnius, Noliškį, Radvoniškį, o į Vilnių pasuko Utenos–Molėtų keliu. L. Bareikytės pasakojimas. Užrašytas 2008 12 13.

²⁵ „Kaip iš Suginčių išvežti Pilsudskienės palaikai“, *Lietuvos aidas*, pirmadienis, birželio 3 d., p. 1.

²⁶ Vietiniai gyventojai prisimena, kad po Antrojo pasaulinio karo, dar klebonaujant A. Bielskiui, einant procesijoms aplink Suginčių bažnyčia, buvusio rūsio vietoje atsiradavo įgriuvos, žemė ilgai nesusigulėjusi. – L. Bareikytės pasakojimas. 2008 12 13.

²⁷ Korespondentas užrašė žinią, neva išsakytą A. Bielskio lūpomis, kad M. Pilsudskienė gimė Suginčiuose. Rengiant šią publikaciją tokios informacijos nepvyko nei patvirtinti, nei paneigti.

bažnyčią (ją dabar reikia remontuoti), taip pat išlaikę kleboniją. „Lietuvos aide“ minimi ir aktyvūs Vytauto Didžiojo universiteto studentai lenkai paradinėmis uniformomis, lenkų bičiuliavimasis prie administracinės linijos, kur Lenkijos pulkininkas, kilęs nuo Deltuvos, išpjovęs ir atidavęs vienai Lietuvos dvarininkei atminimui milinės sagutę... „Lietuvos aidas“ pažymėjo, kad M. Pilsudskienė rėmusi bažnyčią ir kleboniją, tad nenuostabu, kad „laidojimo organizatoriai bažnyčios remontui paaukojo 1000 Lt“²⁸, kuriuos atidavė kun. A. Bielskiui. Beje, Suginčių klebonas 1924–1926 m. buvo atlikęs nemažai darbų (pavyzdžiui, sumūrijęs tvorą iš akmenų aplink kapines), sutvarkęs kleboniją, tačiau bažnyčia, regis, liko be didesnio remonto²⁹. Taigi minėta auka buvo reikalinga, ja netrukta pasinaudoti, nes 1935–1936 m. klebono A. Bielskio iniciatyva ir parapijiečių lėšomis bažnyčia buvo išdekoruota³⁰, tad paaukoti pinigai nenuėjo veltui. Prisimenant M. Pilsudskienės nuopelnus pažymėtina, kad ne jos, o kunigo Antano Ragažinsko (šaltiniuose lenk. Antonius Rogażyński, Rogazyński, 1875–?), Suginčių bažnyčios filialisto 1909–1912 m.³¹ rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis 1909–1910 m. pastatyta dabartinė medinė bažnyčia. Apskritai to meto šaltiniai linkę perdėti Pilsudskių nuopelnus, nes Suginčių dvarą jie valdė trumpai – tik nuo 1881 metų (M. Pilsudskienė mirė 1884 metais). Mirus ankstesnei savininkei Elzbietai Michalovskai dvaras atiteko J. Pilsudskio motinai, kuri 1882 m. dvarą įkeitė Vilniaus žemės bankui³². Pilsudskiai

²⁸ „Kaip iš Suginčių išvežti Pilsudskienės palaikai“, *Lietuvos aidas*, pirmadienis, birželio 3 d., p. 1.

²⁹ Aukų ir išlaidų knyga, 1922–1927. SBA, be sign. – Knygoje nurodyta, kad perkūnsargis bažnyčiai 1924 m. kainavo 400 Lt., kapų apmūrijimas 1925 m. – 2357 Lt., o žemės kapams ir klebonijai tais pačiais metais nupirktą už 1000 Lt. 1926 m. įsigytas varpas kainavo 1600 Lt., klebonijos stogas – 2786 Lt.

³⁰ [Vidas Garliauskas], Suginčių Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia. Žr. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Suginčiai>. Žiūrėta 2008 12 11.

³¹ Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini MCMIX. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1908, p. 156; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini MCMX. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1909, p. 168; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini MCMXI. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1910, p. 163; Ordo Divini Officii et Missarum Dioecesis Samogitiensis seu Telsensis pro Anno Domini MCMXII Conscriptus. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1911, p. 165.

³² Tada dvaras turėjo 1108,67 dešimtinių žemės, jame buvo 11 pastatų. Dvarui priklausė šios vietovės: Suginčių ferma su miesteliu, Ežerys, Lisagurka, Adomiškis, Cegelnia (dab.

tuo metu gyveno Vilniuje gana skurdžiai, nuomodami keitė vieną butą po kito³³. Galimas daiktas, kad M. Pilsudskienė buvo palaidota Suginčiuose filialisto pareigas einant kunigui Julijonui Garnevičiui (šaltiniuose rus. Гарневичъ Юліянь, Suginčiuose minimas 1879–1884³⁴).

Svarbus politinis M. Pilsudskienės perlaidojimo kontekstas, akcijos derinimo su centrine ir vietine pasaulietine valdžia, taip pat bažnytine vadovybe, klausimas. Akivaizdu, kad Lietuvos valdžia suvokė propagandinius M. Pilsudskienės palaikų gabenimo per demarkacinę liniją pavojus, mat tarpukarinio konflikto metu abi pusės nevengė viena kitą paveikti įvairiomis priemonėmis. Kaip rodo tame pačiame Suginčių bažnyčios archyve saugoma 1935 05 29 telegrama³⁵ klebonui A. Bielskiui, šis buvo prašęs Kaišiadorių vyskupą patvirtinti leidimą ekshumuoti M. Pilsudskienės palaikus. Telegramos, surašytos aukštaičių tarme, turinys toks: „Laidžiama iškasti pervežimui Vilniun Pilsuckienės palaikus. Kaišedoriu Viskupas Kukta“ (kalba netaisyta. – A. P.). Apie derinimą aukščiausiu politiniu lygmeniu rašė to meto spauda pranešdama, kad tuo reikalu 1935 m. gegužės 28 d. į Kauną automobiliu atvyksta „Maršalo Pilsudskio adjutantai Česlovas Kadenacis ir Mečislovas B. Lepeckis, turintys tikslą suderinti formalumus, susijusius su pervežimu į Vilnių Maršalo motinos palaikų...P[onas]

Molinka), Naujoji Baruvka (prie Želvų ež.), Senoji Baruvka (prie Loluičių), Kazarieza, Želvykštis, Gečiai, Želvos, Joneikiškės, taip pat Želvų ir Želvykščio ežerai. 1890 m. Suginčių dvarą Vilniaus žemės bankas pardavė pulkininko dukteriai Olgai Markovai, iš kurios jį 1906 m. nupirko Vikentijus Pekarskis. Iš jo XX a. pradžioje dvarą nupirko ir pasidalijo keturi ūkininkai (Šutinys, Juodvalkis, Skinderis ir Ramonas, kiekvienas po 35 ha). Pirmojo pasaulinio karo metais dėl gyventojų neatsargumo dvaro rūmai sudegė. – Plačiau žr.: [Vidas Garliauskas]. Suginčiai. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Suginčiai>. Žiūrėta 2008 12 11.

³³ D[arija] Nalenč, T[omašas] Nalenčius, *Juzefas Pilsudskis*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 58-62.

³⁴ Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi pro Anno Domini 1879. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1878, p. 206; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi pro Anno Domini 1880. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1879, p. 203; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi pro Anno Domini 1881. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1880, p. 211; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi pro Anno Domini 1882. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1881, p. 207; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi pro Anno Domini 1883. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1882, p. 210; Directorium Horarum Canoniarum Et Missarum Pro Dioecesi Telsensi pro Anno Domini 1884. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1883, p. 211.

³⁵ Suginčių bažnyčios archyvas (klebonijoje), be sign.

Česlovas Kadenacis yra Maršalo sesers, š[viesaus] a[minimo] Sofijos iš Pilsudskių Kadenacuvnos, mirusios š. m. kovo mėn., sūnus. Kapitonas Mečislovas B. Lepeckis yra žinomas lenkų keliautojas literatas³⁶. Gegužės 31 d. pranešta, kad minėtieji asmenys trečiadienį, t. y. gegužės 29 d., lankėsi pas vidaus reikalų ministrą pulk. S[teponą] Rusteiką ir šios ministerijos generalinį sekretorių pulk. B[alį] Giedraitį ir padėjo Lietuvos valdžiai, teigiamai išsprendusiai šį [t. y. palaikų pergabenimo per demarkacinę liniją] klausimą³⁷. Taigi visi formalumai aukščiausiu lygiu buvo suderinti gegužės 29 d., tad šios datos ir Kaišiadorių vyskupo telegrama A. Bielskiui.

Apskritai publikuojamas dokumentas yra svarbus tiek Molėtų dekanato ir visos Kaišiadorių vyskupijos, tiek Suginčių parapijos ir bažnyčios istorijos požiūriu. M. Pilsudskienės palaikų perlaidojimą patvirtinantis ekshumacijos aktas yra savotiškas lokalinės istorijos fragmentas, dar gairinantis kolektyvinę ir istorinę atmintį, leidžiantis sudėlioti didelio įvykio detales į vieną visumą. Jame minimi svarbūs asmenys, išliko jų autografa (neetatinio „ambasadoriaus“ Lietuvoje Tadeušo Katelbacho, pirmojo Lenkijos prezidento Gabrieliaus pusbrolio Kazimiero Narutavičiaus ir kt.). Kita vertus, M. Pilsudskienės palaikų perlaidojimo faktas, neišleidžiant iš akių maršalo J. Pilsudskio laidotuvių „pompos“, yra puikus šaltinis ir priemonė tarpukario Lenkijos ir Lietuvos santykių studijoms, taip pat autoritarinių režimų taikytų propagandos strategijų tyrimams.

Publikacijoje, teksto perraše, palikti visi originalaus teksto užrašymo ypatumai (pavyzdžiui, *exumowane*), didžiosios raidės (pavyzdžiui, *Pierwszy Marszałek Polski*); tie ypatumai išlaikyti ir lietuviškame vertime, kur visos pavardės užrašytos jas sulietuvinant (originalią užrašymo formą žr. lenkiškame perraše).

Autorius nuoširdžiai dėkoja Suginčių bažnyčios klebonui Arūnui Kazlauskui, Molėtų dekanui kun. Kęstučiui Kazlauskui, taip pat Kaišiadorių vyskupui Juozui Matulaičiui už leidimą pasinaudoti archyvu ir padaryti svarbių dokumentų kopijas.

³⁶ „Pryjazd p. p. Cz. Kadenacego i M. Lepeckiego“, *Dzień Polski*, Kaunas, Wtorek, 28 maja 1935 r., p. 1.

³⁷ „Uroczystości żałobne w Sugintach odbędą się jutro przed południem“, *Dzień Polski*, Kaunas, Piątek, 31 maja 1935 r., p. 1.

Działo się w Sugintach powiatu Ucieśkiego
 w Republice Litewskiej: dnia trzeciego roku
 1935, w obecności ks. Adolfa Bielonia pro-
 chonera parafji Sugintkiej, p. Dyrektora Cier-
 wa Kadenciego, kpt. Mieczysława Lepeckiego,
 p. Tadeusza Kutełbacha, p. Kazimierza Na-
 wiatowicza, oraz przedstawicieli władz miejscowych
 zgodnie z wolą Pierwszego Marszałka Polni
 i p. Józefa Piłsudskiego i za rozwiolenie władz
 Republiki Litewskiej zostali ustanowione
 wotaki i p. Marii z Billerisioiw Piłsudskiej,
 żony Józefa, Matki Pierwszego Marszałka
 Polni, i cmentara miejscowego, pognowiel-
 nego, i rżone do trumny metalowej,
 w której poprzednio były pieważone wotaki
 i p. Pierwszego Marszałka Polni z Belwederu
 i Wawelnie do Krakowa na Wawel.

Wz. i p. p. p.
 Cierwa Kadenczy
 Miecz. Lepeckij kpt.
 Tadeusz Kutełba
 Kazimierz Nawiatowicz

PUBLIKACIJA

[Akt Ekshumacijas]³⁸

Dziālo sies w Sugintach powiatu Uciañskiego w Republice Litewskiej 1 czerwca roku 1935, w obecnošci ks[ie]dza Adolfa Bielskiego proboszcza parafji Sugintskiej, p[ana] dyrektora Czesława Kadenacego, k[a]p[ita]n Mieczysław Lepeckiego, p[ana] Tadeusza Katelbacha, p[ana] Kazimierza Narutowicza, oraz przedstawicieli władz miejscowych.

Zgodnie z wolą Pierwszego Marszałka Polski ś[więtej] p[amięci] Józefa Piłsudskiego i za zezwolenienu władz Republiki Litewskiej zostały exumowane zwłoki ś[więtej] p[amięci] Marji z Billewiczów Piłsudskiej, żony Józefa, Matki Pierwszego Marszałka Polski, z cmentarza miejscowego, przykościelnego, i złożone do trumny metalowej, w której poprzednio były przewożone zwłoki ś[więtej] p[amięci] Pierwszego Marszałka Polski z Belvederu w Warszawie do Krakowa na Wawel.

K[un]iga A[dolfas] Bielskis
Czesław Kadenacy
Miecz[ysław] Lepecky k[a]p[ita]n
Tadeusz Katelbach
Kazimierz Narutowicz

³⁸ Archiwum Kościelny, Suginčiai (Suginty), be sign.

VERTIMAS

[Ekshumacijos aktas]³⁹

Tai vyko Suginčiuose, Lietuvos Respublikos Utenos apskrityje 1935 metų birželio 1 d., dalyvaujant kun[igui] Adolfui Bielskiui⁴⁰, Suginčių parapijos klebonui, p[onui] direktoriui Čelovui Kadenaciui⁴¹, kap[itonui] Mečislovui Lepeckiui⁴², p[onui] Tadeušui Katelbachui⁴³, p[onui] Kazimierui Narutavičiui⁴⁴, taip pat vietos valdžios atstovams.

Vykdamt Pirmojo Lenkijos Maršalo š[vesios] a[tminties] Juzefo Pil-

³⁹ Suginčių bažnyčios archyvas (klebonijoje), be sign.

⁴⁰ Adolfas Bielskis (1870–1953). Kunigo šventimus gavo ir vikarauti pradėjo 1901 m. Laukuvoje. Ilgametis Suginčių bažnyčios filialistas (nuo 1913), klebonas (nuo 1926). Pasižymėjo ne tik ūkiškumu, bet ir charizmatišku elgesiu, asketišku gyvenimo būdu. Per pamokslus ragino gultis kryžiumi ir atgailauti, aktyviai dalyvavo parapijos gyvenime, dėstė tikybą Suginčių pradinėje mokykloje.

⁴¹ Česlovas Kadenacis (Czesław Kadenacy, 1896– ?), Juzefo Pilsudskio seserėnas ir adjutantas, Sofijos (buvo vadinama Zula) Pilsudskos (1865–1935) ir Boleslovo Kadenacio (m. 1918) sūnus. Perlaidojimo ceremonijoje buvo oficialus Lenkijos Respublikos valdžios atstovas, atvykęs prieš tai į Kauną derinti jos detalių Užsienio reikalų ministerijoje.

⁴² Mečislovas Lepeckis (Mieczysław Lepecki, 1897–1969). Keliautojas, rašytojas, publicistas, Lenkijos kariuomenės pėstininkų kapitonas. Kariavo Lenkijos legionuose. Po 1926 m. gegužės mėn. perversmo tapo referentu Ministrų kabinete, 1931–1935 m. – J. Pilsudskio adjutantas Generalinėje ginkluotųjų pajėgų inspekcijoje, 1937 m. vadovavo vyriausybinei misijai į Madagaskarą įvertinant lenkų emigracijos arba žydų apgyvendinimo šioje saloje galimybes. Plačiau žr.: Mieczysław Lepecki, *Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.

⁴³ Tadeušas Katelbachas (Tadeusz Katelbach, 1897–1977). Žurnalistas, korespondentas Vokietijoje (1927–1933), Kaune (1933–1937), kur buvo *Gazeta Polska* redaktorius ir, anot Andrzejaus Pomiano, J. Pilsudskio „ausys ir akys“. Antrojo pasaulinio karo metais buvo Informacijos ir dokumentacijos ministerijos Londone darbuotojas, daugelio straipsnių ir kelių knygų emigracijoje autorius.

⁴⁴ Kazimieras Narutavičius (Kazimierz Narutowicz, 1904–1987). Lietuvos pilietis, pirmojo Lenkijos Respublikos prezidento Gabrieliaus Narutavičiaus sūnėnas. Lietuvos politikos veikėjas, puoselėjęs tautinės valstybės idėjas ir ją kūręs. 1924 m. baigė lenkišką Adomo Mickevičiaus gimnaziją Kaune, mokslus tęsė Nancyje, įgijo agronomijos inžinieriaus specialybę. Grįžęs į Lietuvą tapo Lietuvos valdžios neoficialiu pasiuntiniu ir tarpininku derybose su Lenkijoje dėl tarpvalstybinių santykių sureguliovimo. 1940 m. NKVD areštuotas, ištremtas. 1947 m. grįžęs apsigyveno Poznanėje. Plačiau žr.: Mieczysław Jackiewicz, „Polacy na Litwie 1918–2000“, *Słownik biograficzny*. Warszawa, 2003.

sudskio valią⁴⁵ ir leidus Lietuvos Respublikos valdžios [institucijoms] buvo ekshumuoti š[viesios] a[tminties] Marijos Bilevičiūtės-Pilsudskienės⁴⁶, Juzefo žmonos, Pirmojo Lenkijos Maršalo Motinos palaikai⁴⁷ vietinėse, [esančiose] šalia bažnyčios, kapinėse, ir sudėti į metalinį karstą, kuriame neseniai buvo pervežami š[viesios] a[tminties] Pirmojo Lenkijos Maršalo palaikai iš Belvederio Varšuvoje į Vavelį Krokuvoje.

Kun[igas] A[dolfas] Bielskis
Česlovas Kadenacis
Meč[islovas] Lepeckis kap[itonas]
Tadeušas Katelbachas
Kazimieras Narutavičius

⁴⁵ Testamentinę galią turintį paskutinės valios tekstą lenkų kalba žr.: <http://www.komendant.cal.pl/content/view/464/136/>. Žiūrėta 2008 12 11.

⁴⁶ Marija Bilevičiūtė-Pilsudskienė (Maria Piłsudska z Billewiczów, 1843–1884). Antano Bilevičiaus ir Helenos iš Michalovskių duktė. 1863 m. balandžio 22 d. Teneniuose, netoli Tauragės, ištekėjo už Juzefo Vincento Pilsudskio, susilaukė 12 vaikų, tarp jų anksti mirusių paskutinių dvynių Teodoros ir Piotro. 1881 m. paveldėjo Suginčių dvarą, kuris jau 1882 m. buvo įkeistas Vilniaus žemės bankui.

⁴⁷ Kartu turėjo būti ekshumuoti 1882 metais mirusių J. Pilsudskio sesers ir brolio dvynių Teodoros ir Piotro palaikai. Remiantis „Lietuvos aid“ informacija, jų palaikų nebuvo rasta, tačiau karstelius palydėjo į Vilnių kartu su M. Pilsudskienės palaikais. Pažymėtina, kad ekshumacijos akte apie vaikų palaikus neužsimenama.